

Ново ВУКОВИЋ (Нижкић)

РОМАНИ ДУШАНА КОСТИЋА

У савременој литератури српскохрватског језика Душан Костић је, прије свега, познат као пјесник. Велики број пјесничких књига, са изразито лирском нотом, обезбиједио му је углед и позицију једног од најбољих пјесника старије генерације. Критички огледи, антологичарски избори и бројне награде и признања увијек су апострофирали Костићево поетско стварање, тако да се мање упућеном читаоцу наметао утисак да он сем поезије и није ништа друго писао.

Дакле, у сјенци Костића пјесника остао је Костић прозаист. То је, наравно, једна од уобичајених неправди која често прати наше истакнуте књижевне ствараоце: увијек се, наиме, превиђа или занемарује понеки дио његове креације, понекад линија његова књижевног интересовања. Костић је, између осталог, написао и четири омладинска романа, што, свакако, није мало, тим прије што се ради о дјелима која иду у значајнији дио наше посљератне продукције те врсте. Истина, у области књижевности за дјецу и омладину Костић се појавио као пјесник, али нити се дуго бавио дјечјом поезијом нити је у тој сфери имао неких већих домета. Тек када се окренуо роману, постао је у правом смислу и омладински писац.

Костић је написао четири романа: *Глува пећина*, *Сутјеска*, *Модро благо* и *Гора Коштанова*. Изашли су у интервалу од десетак година. Два прва имају као тему рат и чине неки вид цјелине, не само по том што се неке кључне личности појављују у оба дјела, него зато што их обједињује идентичност идеја, психолошке климе и миљеа, као и хронолошки континуитет фабула. Трећи роман припада авантуристичком типу, али се на један посебан начин и он везује за генералну тему рата. Четврти роман је типични роман евокације и у њему, са доста лирског набоја, писац васкрсава дане властитог дјетињства проведеног у једном забитном, али егзотичном крају и амбијенту.

Глува пећина и *Сутјеска* јесу, према томе, акциони романи са ратном тематиком. Иако и формално повезани, тематски практично истородни, по времену настанка и стваралачкој клими исти, они су ипак у методолошком смислу прилично различити. У *Глувој пећини* писац је ишао више наративном, а у *Сутјесци* психолошком путањом. Први роман је зато испао некако више драма догађања, концентрисана око једног трагичног чина — уништења партизанске позадинске групе у Будошкој пећини; други роман је, и поред нужне догађајности условљене избором теме, ипак асимилирао у себи пуно психолошке материје. Писац је тражио могућности освјетљавања унутрашњих простора главног јунака, дјечака Драгише. Да би реализовао ту замисао, писац је друкчије, у односу на први роман, ријешао основни поступак развоја радње: она тече у неколико паралелних рукаваца, који се додирују, преплићу и најзад спајају. Један од тих рукаваца, који је заправо и дао знатно друкчију боју цијелом роману, представља причање о лутању дјечаковом с кравом, просторима гдје се одиграва најстрашнија битка наше НОБ.

Костић је, очигледно, инвентивно нашао поменути спој — дјечак и крава, са свим симболичким и носталгичним подтекстом, који он у контексту догађаја какви су у роману мора да има. Тај спој представља, управо, речит детаљ поремећене хармоније живота на тим просторима, детаљ пун поетске снаге, који неумитно буди асоцијације на један стил живота, који је изненада грубо разорен. Поменути спој писац је уронио у животну драму великих размјера, драму хиљада људи који се боре на живот и смрт. Та околност чини цијели случај помало бизарним, али то су, заправо, оне симпатичне и изненађујуће необичности, које у стандардну нарацију уносе елеменат умјетничког.

Костићев мали јунак лута са кравом кроз простор пун хаоса, смрти, ношен стихијом збивања, и, наравно, несвјестан чињенице да присуствује историји. Док се рјешава питање судбине цијеле једне револуције и народа који ју је покренуо, дјечак води „разговоре“ са својим сапутником, сјећа се овог дома и дједа и види догађаје на свој начин. Може, на први поглед, изгледати парадоксално да се разни психо-емотивни процеси (изливи емоција, евоцирање успомена и сл.), покрећу у главном јунаку у околностима једне тако велике битке, кад човјек природно мора бити усмјерен на оно што се догађа ван њега. Међутим, писац је поменути поступком разгранате нарације налазио могућности експонирања психолошке равни, а осим тога користио се међупросторима догађаја и предасима битке, како би показао како се објективна драма преноси на субјективни план јунака.

Костић је, дакле, једносмјерни поступак ређања догађаја обогатио једним бројем привидно статичних мотива, који усмјеравају пажњу читаоца на унутрашњи свијет човјеков. Један од тих мотива је, нпр., сан главног јунака, саткан од успомена на догађај његова првог силаска у град. И премда би се самој конструк-

цији тог артифицијелног сна имало шта приговорити, ван сумње је да та сцена води цијелу романескну структуру у психолошке просторе, знатно доприносећи општем њеном богатству.

Оба поменута романа, *Глува пећина* и *Сутјеска*, варирају једну општу идеју по којој је судбина дјетета и дјетињства у рату трагична. Иако дијете својим неким механизмима успијева да спаси понешто од свог аутентичног свијета, ипак налет сурове збиље по правилу пробија те одбрамбене баријере. Главног јунака *Глуве пећине*, дјечака Јола, читалац сусреће и при крају романа *Сутјеска*. Међутим, као да више није то исти лик. Крвави призор погибије партизана у Глувој пећини учинио је да је психа дјечакова практично у трену преображена. Догађаји јаког интензитета чине да фина материја дјечје психе труби и да се метаморфоза дјетета убрзано врши, наравно, уз нужна духовна оштећења. Јунак *Сутјеске* још није постао такав, али логика општег његовог животног кретања у тим тешким годинама сугерира читаоцу идеју да ће се и са њим догодити нешто слично као и са Јолом.

Чини се да је Костић у роману *Сутјеска* срећно избјегао изазову да пише о сувише познатим детаљима и да у први план постави реалну и историјску материју. Битка јесте присутна у свим фазама развоја радње, али у мјери која је уравнотежена са планом на ком се експонира индивидуална прича, односно на ком се слика судбина главног јунака. Драма битке, покрети маса, судар војних формација које се боре прса у прса, на живот и смрт, дакле све оно што представља истину, и легенду те велике битке, дати су без патетике и у функцији је развоја основне замисли.

И док романи *Глува пећина* и *Сутјеска* припадају великом кругу наших дјечјих романа са ратном тематиком, дотле два остала романа — *Модро благо* и *Гора Коштанова* имају друкчије теме и доносе друкчију слику дјетињства, *Истина*, роман *Модро благо*, како смо већ констатовали, укључује тему рата на индиректан начин. Наиме, у типично авантуристичку тематику, која је у омладинској литератури попримила неке стандардне стереотипе, у атмосферу тајних планова, закопаног блага и кријумчарско-гусарских дружина, ускаче ратна тематика, уведена преко једног рукавца приче, који коријене садашње радње ситуира у давно прохујало ратно вријеме. Испоставиће се да је закопано благо у ствари опљачкано благо у току посљедњег рата, а улогу „гусара“ „преузимају“ бивши војници Вермахта, који сада под фирмом туриста долазе да откопају свој крвави плијен. На тај начин аутор је у роману направио интересантну тематско-мотивску симбиозу ратне тематике и стивенсоновске авантуристике.

Ипак, *Модро благо* доноси, у односу на претходне романе, једну сасвим нову атмосферу и ликове друкчијег типа. Радња се развија у типично приморском амбијенту, пуном старих градова и тврђава, морнарских легенди, али и савременог туристичког

ритма. Своје мале јунаке, спијене „томсојеровским“ сном, аутор слика објективно, без било каквог претјеривања у погледу њихових могућности. Основна енигма се плете вјешто, атмосфера тајанства нараста из поглавља у поглавље и све се разрешава релативно природно и без нападне исконструисаности.

Знатно већи књижевни домет Костић постиже романом *Гора Коштанова*, последњим у низу. Заједно са *Сутјеском* тај роман представља бољи дио Костићева стваралаштва за дјецу и омладину. Аутор се ту нашао у ситуацији да умјетнички уобличава и евоцира властито дјетињство и његов аутентични миље. Та околност је, уз то, пружала више могућности за лирску интонацију, што је аутору, као лирику по вскацији, одговарало. И управо лирски пасаж, најчешће везани за описе Горе Коштанове и ријеке Бистре, дају цијелом роману донекле лирски и носталгичан призив.

Често јављање описа природе, међутим, има у склопу цијеле структуре полифону функцију. Нпр., *Гора Коштанова* појављује се на почетку и на крају романа и као симбол и као одређени кохезиони чинилац, који на један посебан начин обједињује све приповиједне нити. И у току трајања радње свако њено појављивање, условно речено, има одређену асоцијативну или медитативну функцију и доприноси општем богатству романа.

Роман у извјесном смислу представља апотеозу дјетињства и афирмише његове љепоте и вриједности. Дјеца, без обзира на своју вјерску или националну припадност, сликају се као бољи дио човјечанства, који је против баријера које су измислили и поставили одрасли. Примјера ради, начелников син, дјечак Драшко у почетку је изричито против дружења и мијешања дјеце различитих вјера, али убрзо он заборавља очигледно наметнуту предрасуду и природно урања у неподјеливени свијет дјетињства у маленом граду у дубокој провинцији. Идеја о вриједносној надређености свијета дјеце свијету одраслих проводи се досљедно и углавном, са изузетком ситних неувјерљивости, природно.

Костић је показао и лијеп смисао за грађење ликова, подједнако из свијета дјеце и одраслих, као и грађења атмосфере у малој вароши, која живи са својим историјским теретима и традиционалним подјелама и предрасудама. Привидна обичност сижеа и релативна смиреност наратива само су утисак створен на први поглед. Испод површине те једноставне приче крије се јак асоцијативни и медитативни потенцијал и појављује један несвакидашњи свијет и простор. Заснован на самој периферији цивилизације тај свијет живи са често неразумљивим и замршеним сплетом норми и обичаја, навика и предрасуда у којима се једнако препознају и историјски наноси и етничке специфичности. Ипак тај свијет постиже неки вид хармоније, неку чудну равнотежу, грађену и балансирану на бројним невољама у дугим и тешким временима. У оквиру тог и таквог свијета дјеца моделују властити живот, који не преузима једноставно шему живота од-

раслих, него ствара своју властиту, углавном много ближу природности и хуманитету.

Дакле, у условима тог специфичног свијета дјетињство проналази свој пут ка изворним љепотама и није мање дјетињство него негдје другдје. Оно и тамо показује неке своје универзалне вриједности и способности, показује, прије свега, ону познату самодовољност дјетињства — способност да се „храни“ из самог себе, односно да у властитим просторима налази унутрашњу љепоту и виталност.

Роман *Гора Коштанова* у приличној мјери потврђује чињеницу да Костићу више одговара проза проткана поетским нитима, посебно она у којој природа има битну функцију. Као пјесник, уосталом, он је увијек испољавао једно танано осјећање за природу и та његова особина дала је и неким његовим прозама нов квалитет. Рекло би се да писац настоји да ухвати неке флуидне нити које кореспондирају између неких људи и природе, посебно оних људи које је неки унутрашњи зов или судбина опредијелила да живот проводе у непосредном контакту са њом.

Оно што остаје као посебан утисак кад се чита било који поменути Костићев роман, а *Гора Коштанова* посебно, јесте да и у прози он остаје у једној финој мјери пјесник. Видљиво је то у низу поступака: у концепцији појединих ликова, у разради неких епизода, у већ помињаном експонирању природе итд. Наравно, Костић, можда и интуитивно, поштује једно од основних правила жанра којим се бави — дјечјег романа: догађајност не смије бити разводњена нити редуцирана у корист неких „виших“ шиљева умјетничке замисли. Дијете читалац хоће причу, узбудљиву, живу, са пуно неочекиваног, тајанственог, причу која природно одговара динамичким силам у њему самом. И писац такву причу и нуди. Међутим, Костић се у сваком свом роману чувао оне грешке у коју је наша дјечја проза, посебно она са ратном тематиком, тако често упадала: да даје огољену причу и да до краја повлађује једноставним импулсима и нагонима дјетета, као што се, уосталом, чувао упрошћеног и једнодимензионалног виђења и тема о којима пише и потенцијалне публице за коју пише. Иако је неке своје романе стварао у вријеме специфичне друштвене и књижевне климе, кад су литератури наметани ванлитерарни циљеви и кад је њена вриједност неријетко мјерена некњижевним метром, Костић је успијевао да остане чврсто на литерарном тлу, да углавном избјегне методу црнобијеле технике и да створи дјела којима се ни данас не би имало нешто значајније приговорити.

Захваљујући прије свега својим омладинским романима, Костић је постао једна од значајнијих књижевних фигура у савременој југословенској књижевности за дјецу и омладину. Његови ратни романи стоје уз бок дјелима Бранка Ђопића, Арсена Диклића, Данка Облака и других писаца који су знали да тему рата извуку из плитких вода једносмјерног и површног третмана.

Схвативши рат као трагични феномен, који своју рушилачку природу посебно негативно испољава у свијету дјетињства, Костић није могао од својих ратних омладинских романа правити ружичасти вестерн, како су одреда радили неки писци једног периода. Поменуто схватање рата, такође, учинило је да се Костићеви романи ослободе патетике и пропаганде. Неки тамни ликови из противничког табора нијесу посљедица ауторовог идеолошког опредјељења, него су природно мотивисани својим комплексима и нездравим амбицијама.

Наравно, и они Костићеви омладински романи који се не баве темом рата представљају аутентичног писца који зналачки урања у различите аспекте свијета дјеце и омладине. Они можда још и више од ратних проза апострофирају једну дубоко хуману и пацифистичку димензију младих, без обзира на простор и вријеме коме припадају.

Novo Vuković

THE NOVELS OF DUŠAN KOSTIĆ

S u m m a r y

This paper gives an analytical review of the juvenile novels of Dušan Kostić. The novels »The Deaf Cave« (*Gluva pećina*) and »The Sutjeska« (*Sutjeska*) belong to action novels with war themes, the latter one having a relatively consistent psychological plane on which the inner world of the main hero is depicted. The main idea of these novels is concerned with the tragic position of childhood in a war. The third Kostić's novel »Blue Treasure« (*Modro blago*) contains elements of sea adventure novels, with the clichés adjusted to a contemporary theme. His fourth novel »The Chestnut Mountain« (*Gora koštanova*) presents a meditative-lyrical evocation of childhood, in which narration is successfully combined with descriptive passages. Kostić's overall juvenile prose presents a remarkable contribution to the development and enrichment of the literature of children and youth in Serbocroatian.